

ԱՐՓԻ ԼԱԶԱՐՅԱՆ

Արդարադատության նախարարության քրեական օրենսդրության, քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի քաղաքականության մշակման վարչության, քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության մշակման բաժնի պետ,
Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻՑ ԵՎ ԱՅԼ ԴԱԺԱՆ, ԱՆՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՄՆՎԱՍՏԱՅՆՈՂ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻՑ ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՎԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական մակարդակով սահմանված է, որ ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի, իսկ ազատությունից զրկված անձինք ունեն մարդասիրական վերաբերմունքի իրավունք: Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ այս սկզբունքի արմատները գալիս են միջազգային իրավունքից, քանզի մի շարք միջազգային-իրավական ակտերում, որոնք առավելապես վերաբերելի են մարդու հիմնական իրավունքների պաշտպանությանը՝ ընդգծված է խոշտանգման արգելքի սկզբունքը: Ազատությունից զրկված և քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձինք՝ իրենց կարգավիճակի առանձնահատկություններով պայմանավորված, խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի դրսևորման այլ ձևերի տեսանկյունից գտնվում են առավել խոցելի իրավիճակում, ուստի միջազգային մակարդակում ընդունված սկզբունքների ներպետական օրենսդրության դաշտում ամրագրելն ու դրանք կյանքի կոչելը ժողովրդավարական պետության կարևոր ցուցիչներից են: Հոդվածում վերլուծել ենք, խոշտանգման վերաբերյալ միջազգային-իրավական կարգավորումները և դրանք համեմատել՝ ներպետական օրենսդրական կարգավորումների և իրավակիրառ պրակտիկայի հետ, առավել մեծ ուշադրություն սևեռելով անազատության մեջ պահվող անձանց իրավունքների պաշտպանությանը, ինչպես նաև վեր ենք հանել այն խնդիրները, որոնք մեր կարծիքով, ենթական են լուծման և առաջարկել դրանց լուծման համար անհրաժեշտ որոշակի լուծումներ:

Հիմնաբառեր- քրեակատարողական, դատապարտյալ, խոշտանգում, պահման պայմաններ:

Հոդվածի մեթոդաբանությունը. Հոդվածը հիմնականում հիմնված է դիալեկտիկայի ճանաչողության մեթոդի վրա և արտահայտում է առկա միջազգային-իրավական ակտերի, ներպետական օրենսդրական կարգավորումների և դրանց գործնական կիրառության համեմատական վերլուծությունը: Հետազոտությունն իրականացնելիս օգտագործվել են նաև համեմատաիրավական և այլ մեթոդներ:

Հետազոտության արդյունքներ և քննարկում. Խորհրդային միության փլուզումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը սկսեց ձևավորվել որպես ժողովրդավարական և իրավական պետություն, որի ճանապարհի կարևոր քայլերից էր միջազգային ինտեգրման ակտիվ գործընթացը և որպես սկզբնակետ՝ միջազգային կառույցների անդամակցությունը: Հայաստանը ևս հետևեց միջազգայնորեն ճանաչված սկզբունքներին և օրենսդրական մակարդակում ամրագրեց, որ հանցանք կատարած անձի վրա անօրինական ազդեցության մեթոդները ենթակա են վերացման: Միջազգային

մակարդակում հստակ ամրագրված է մի սկզբունք՝ խոշտանգումների արգելքը, որը կրում է բացարձակ բնույթ (jus cogens): Այդ հարցին անդրադարձել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ)՝ դեռ 1996 թվականին Աքսոյն ընդդեմ Թուրքիայի գործով՝ նշելով, որ անգամ կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարելիս արգելված են խոշտանգումները, դաժան, անմարդկային ու արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը: Մասադին ընդդեմ Իտալիայի գործով ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ ահաբեկչության վտանգը չի կարող կասկածի տակ դնել այս արգելքի բացարձակ լինելու հանգամանքը:

Տեսական գրականության մեջ առկա է տեսակետ, որ խոշտանգման արգելքի սկզբունքին վերաբերելի միջազգային-իրավական ակտերը սկզբունքորեն կարելի է բաժանել երեք խմբի:

Առաջին խմբի աղբյուրները կազմում են այն միջազգային փաստաթղթերը, որոնք պարունակում են խոշտանգումների և դրան հավասարեցված այլ գործողությունների կիրառման ֆորմալ-իրավական

www.artadaratutyunjurnal.com

արգելքներ: Երկրորդ խմբին դասվում են այն ակտերը, որոնք պարունակում են ընթացակարգային նորմեր խոշտանգման և դրան հավասարեցված այլ գործողությունների կիրառման դեպքում պետության արձագանքի անհրաժեշտ երաշխիքների սահմանման, ինչպես նաև միջազգային վերահսկողության գործիքների ներդրման մասին: Եվ վերջապես երրորդ խումբը կազմում են այն փաստաթղթերը, որոնք պարունակում են ինստիտուցիոնալ երաշխիքների խոշտանգումների դեմ պայքարի ոլորտում:

Խոշտանգման արգելքի սկզբունքը ձևակերպված է մի շարք միջազգային-իրավական ակտերում, մասնավորապես՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության (այսուհետ նաև՝ ՄԱԿ) կողմից ընդունված Մարդու իրավունքների միջազգային բիլլը³, որը հրապարակվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ին՝ որպես մարդու հիմնական իրավունքների հռչակագիր, սահմանում է, որ ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգման կամ դաժան, անմարդկային, իր արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքի ու պատժի:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, որն ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի 2200 Ա (xxi) բանաձևով և ուժի մեջ է մտել 1976 թվականի մարտի 23-ին⁴, սահմանելով գրեթե նույնական ձևակերպում խոշտանգման արգելիքի մասով հավելում է, որ ոչ մի անձ չի կարող առանց իր ազատ արտահայտված համաձայնության ենթարկվել բժշկական կամ գիտական փորձերի:

Թեև վերը նշված երկու փաստաթղթերում էլ սահմանվում են խոշտանգման արգելքի վերաբերյալ դրույթներ, սակայն նշված հարցն առավել մանրամասն կարգավորելու նպատակով՝ ՄԱԿ-ի շրջանակներում 1984 թվականի դեկտեմբերի 10-ին Գլխավոր ասամբլեայի կողմից՝ « ոչտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի ենթարկվելուց բոլոր անձանց պաշտպանության մասին» հռչակագրի հիման վրա ընդունվեց՝ միջազգային-իրավական փաստաթուղթը՝ Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիան: Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի հոկտեմբերի 13-ից⁵:

Կոնվենցիան սահմանում է, որ «խոշտանգում» եզրույթի նշանակում է ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը, կամ նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու նպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից, կամ նրանց դրդմամբ, կամ համաձայնությամբ:

Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ նշված ձևակերպումն առաջին անգամ ամրագրել է «խոշտանգում» հասկացությունը կոնվենցիոն մակարդակում, միաժամանակ սահմանելով, որ այս հասկացությունը չի ներառում այն ցավն ու տառապանքը, որոնք բխում են օրինական պատժամիջոցներից կամ հատուկ են դրանց:

Քննարկվող կոնվենցիայի մանրամասն ուսումնասիրության արդյունքում կարող ենք առանձնացնել հետևյալ հիմնական սկզբունքները, որոնք այն ամրագրում է.

• այն վավերացրած պետությունները պարտավորություն են ստանձնում իրենց երկրներում արգելել խոշտանգումը,

• խոշտանգման դեպքերի հայտնաբերման դեպքում պարտադիր պատժել այդպիսի արարք կատարած անձանց,

• հստակ սահմանում է, որ ցանկացած դեպքում ինչպիսին էլ այն լինի՝ պատերազմական դրություն կամ պատերազմի վտանգ, ներքին քաղաքական անկայունություն կամ ցանկացած այլ արտակարգ իրավիճակ, չի կարող վկայակոչվել որպես խոշտանգումների արդարացում,

• ստեղծվում է Խոշտանգումների դեմ կոմիտե, որը հետևում է մասնակից պետություններում խոշտանգման արգելքի պահպանման գործընթացին:

Ուշագրավ է այն փաստը, որ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր մասնակից պետություն պետք է ապահովի, որ խոշտանգումների արգելմանը վերաբերող ուսումնական նյութերն ու տեղեկատվությունն ամբողջովին ընդգրկվեն իրավակիրառող մարմինների վերապատրաստման ծրագրերում, այդ թվում՝ այն անձանց, ովքեր կարող են ներգրավված լինել ձեռքարկության, կալանավորման կամ բանտարկության ցանկացած ձևի ենթարկված անձանց կալանքի տակ պահելու, հարցաքննելու կամ նրանց հետ վարվեցողության մեջ:

Հարկ է առանձնացնել նաև Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման մասին Եվրոպական կոնվենցիան, որը ընդունվել է 1987 թվականին Ստրասբուրգում: Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի հոկտեմբերի 10-ից:

Սույն կոնվենցիայի կարևորությունը կայա-

www.aradatatutyunjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նում է նրանում, որ դրա հիման վրա ստեղծվեց Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն (այսուհետ նաև՝ ԽԿԿ):

ԽԿԿ-ն այցելությունների միջոցով ուսումնասիրում է ազատագրված անձանց նկատմամբ վերաբերմունքը՝ անհրաժեշտության դեպքում խոշտանգումներից և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից նրանց պաշտպանությունն ուժեղացնելու նպատակով: ԽԿԿ-ի պատվիրակություններն օգտվում են ազատագրված վայրեր անասհմանափակ այցելության և նման վայրերում անարգել տեղաշարժվելու իրավունքից: Նրանք կարող են անխոչընդոտ գրուցել ազատագրված անձանց հետ և ազատորեն շփվել ցանկացած անձի հետ, ով կարող է տեղեկատվություն տրամադրել վերջիններիս վերաբերյալ:

Խոշտանգման դեմ արդյունավետ պայքարի համար սակայն, անհրաժեշտ է, որ միջազգային-իրավական փաստթղթերով սահմանված սկզբունքները ներառված լինեն ներպետական օրենսդրության մեջ և կիրառվեն գործնականում: Այսպիսով, Զրեական նոր օրենսգրքի 196-րդ 1-ին մասով սահմանվել է քրեական պատասխանատվություն ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեական ուժեղ տառապանք պատճառելու համար: Հողվածի առաջին մասն ունի հետևյալ բովանդակությունը՝ «Անձին ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեական ուժեղ տառապանք պատճառելը, եթե դա չի առաջացրել սույն օրենսգրքի 166-րդ կամ 167-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, և եթե բացակայում են սույն օրենսգրքի 450-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի հատկանիշները(...)»: Համանման իրավակարգավորում նախատեսված էր նաև քրեական նախկին օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով:

Անդրադառնալով ֆիզիկական ուժեղ ցավի և հոգեական ուժեղ տառապանքի բովանդակությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝ «(...) «ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեական ուժեղ տառապանքի» տարրի բովանդակության գնահատման չափանիշների որոշակիացումը շարունակում է մնալ արդիական ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային մակարդակում, մասնավորապես՝ «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» կոնվենցիայի 1-ին հոդվածում և փոխկապակցված միջազգային և տարածաշրջանային փաստաթղթերում, այդ թվում՝ Եվրոպական կոնվենցիայի ժամանակակից մեկնաբանություններում: Այս առումով հարկ է նշել, որ հենց ֆիզիկական ցավի ու հոգեական տառապանքի ուժգնության աստիճանն է այն հիմնական չափանիշը վատ վերաբերմունքի դրսևորման ձևերը տարբերակելու և

համապատասխան քրեաիրավական գնահատական տալու համար:

Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ խոշտանգումների վերաբերյալ զեկույցում նշվում է, որ «հոգեբանական խոշտանգումը» պետք է մեկնաբանվի՝ ներառելով բոլոր այն մեթոդները, միջոցները և հանգամանքները, որոնք միտված են կամ նախատեսված են ուժեղ հոգեբանական ցավ կամ տառապանք նպատակապայցորեն հասցնելու համար՝ առանց ուժեղ ֆիզիկական ցավի կամ տառապանքի պատճառման կամ դրա ազդեցության օգտագործման: Իսկ «ֆիզիկական խոշտանգումը» պետք է մեկնաբանվի այնպես, որ ներառի բոլոր մեթոդները, միջոցները և միջավայրերը, որոնք միտված են կամ նախատեսված են ուժեղ ֆիզիկական ցավ կամ տառապանք առաջացնելու համար՝ անկախ հոգեական ցավի կամ տառապանքի զուգահեռ պատճառումից»⁶:

Քրեական օրենսգրքի 450-րդ հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է սահմանում խոշտանգման համար, սահմանելով այն որպես՝ պաշտոնատար անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ որևէ անձի դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեական ուժեղ տառապանք պատճառելը՝ այդ կամ երրորդ անձից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով կամ այն արարքի համար պատժելու նպատակով, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ կասկածվում կամ մեղադրվում է, ինչպես նաև այդ կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ որևէ արարք կատարելուն կամ կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելու նպատակով կամ ցանկացած բնույթի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումների վերլուծության հիման վրա կարող ենք նշել, որ ներպետական իրավական կարգավորումների մակարդակում խոշտանգումը սահմանված է որպես հանցակազմ, որը ենթադրում է որոշակի հատուկ նպատակ, սակայն այս առումով հատկանշական է նաև այն, որ դատապարտյալների հետ վարվեցողության միջազգային-իրավական չափորոշիչներ սահմանող ակտերի մեծ մասն՝ անագատության մեջ պահվող անձանց իրավունքների պաշտպանության, իսկ առավելապես արժանապատիվ վերաբերմունքի և խոշտանգման արգելքի հարցը քննարկելիս ուշադրություն են դարձնում մի շարք այլ հանգամանքների, օրինակ՝ դատապարտյալի առանձին պահմանը: ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված «Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնները», որը հայտնի է նաև «Նեյսոն Մանդելայի կանոններ» անվանմամբ 43.1 կետում, որպես խոշտանգմանը հավասարեցված և ոչ մի դեպքում չարդարացված միջոցներ սահմանում է՝

www.ardaradutyjournal.com

- դատապարտյալին առանձին պահելն անորոշ ժամկետով,
- դատապարտյալին երկարատև առանձին պահելը,
- դատապարտյալին առանց անհրաժեշտ լուսավորության խցում տեղաբաշխելը կամ այնտեղ պահելը,
- դատապարտյալի նկատմամբ մարմնական պատիժների կիրառումը կամ սննդից կամ ըմպելիքից զրկելը կամ դրանց չափաբաժինը պակասեցնելը,
- կոլեկտիվ պատիժների կիրառումը:

Ուշագրավ է այն փաստը, որ խոշտանգմանը, կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքին առնվազն երկու կետով հավասարեցված է առանձին պահելը: Հարկ է նկատել, սակայն, որ փաստաթղթում առանձնացվում են «առանձին պահման» և «երկարատև առանձին պահման» տեսակները, որոնցից առաջինն իրենից ենթադրում է դատապարտյալին առանձին պահել 22 ժամ, իսկ երկրորդը՝ 15 օր շարունակ: Այս մասին առավել մանրամասներ են առկա Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի զեկույցներում, որը հղում կատարելով Եվրոպական բանտային կանոններում ամեն անգամ ընդգծում է, որ դատապարտյալին առանձին պահելը պետք է լինի ծայրահեղ միջոց և այդպիսի միջոցի կիրառումը պետք է ունենա հստակ օրենսդրական ամրագրում:

Եվրոպական բանտային կանոնները (Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ R(2006)2 առաջարկությունը), որն ընդունվել է 2006 թվականին՝ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների քրեակատարողական համակարգերի հումանիզացման նպատակով ենթարկվեց որոշակի փոփոխությունների, որոնք Եվրոպայի խորհրդի նախարարների խորհրդի կողմից վերջնականապես ընդունվեցին 2020 թվականին: Փոփոխության հիմնական պատճառների մեկը դարձավ դատապարտյալների առանձին պահելու վերաբերյալ առկա ստանդարտների վերանայման անհրաժեշտությունը: Հիմնական խնդիրը կայանում էր նրանում, որ կանոններում սահմանվում էր, որ խիստ պայմաններում կամ անվտանգությունից ելնելով անձը կարող է առանձին պահվել, որը կարող է բացասաբար անդրադառնալ անձի վրա, սակայն ակտում նշված չէր, թե կոնկրետ ինչ պայմանների առկայության դեպքում դատապարտյալը կարող է մեկուսացվել այլ դատապարտյալներից:

Քրեակատարողական իրավունքի զարգացման ներկայիս իրավիճակը թույլ է տալիս ամրագրել, որ երկար մեկուսացումը կարող է էական ազդեցություն ունենալ անձի հոգեբանական վիճակի վրա և միայն խիստ որոշակի պայմաններում կա-

րելի է վերջինիս կտրել սոցիալական կապերից, իսկ այդպիսի ոչ հստակ չափորոշիչներ չունենալը կարող է որոշակի առումով դիտվել՝ որպես խոշտանգում: Ուշագրավ է նաև այն հանգամանքը, որ վերը թվարկված փաստաթղթերում առանձնացված և տարբերակված չեն «խոշտանգում» և «այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք» հասկացությունները, իսկ «այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք» հասկացությունը կամ բովանդակությունը նույնիսկ սահմանված չէ: Այդ եզրույթները բովանդակությունը մեկնաբանելու ուղղությամբ քայլեր է ձեռնարկել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը իր մի քանի որոշումներում նշելով, որ «խոշտանգումը՝ դիտավորյալ անմարդկային վերաբերմունքն է, որը պատճառում է լուրջ և դաժան տանջանքներ», իսկ «այլ վատ վերաբերմունքը» իրենից ներկայացնում է միմիայն մակարդակի դաժանություն: Ընդհանուր առմամբ այս երկուսը իրարից տարբերվում են ինտենսիվությամբ և կախված են նաև զոհի անձնային հատկանիշներից, ուստի անհնար է սահմանել հստակ չափանիշներ, որոնց կսահմանազատվեն այս երկու եզրույթները:

Խնդրահարույց է այն հարցը, որ Հայաստանի Հանրապետության ներպետական իրավական համարգում խոշտանգումը սահմանված է որպես հանցակազմ: Այդուհանդերձ, Քրեակատարողական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատապարտյալն իրավունք ունի անվտանգության ապահովման և նա բացառիկ դեպքերում կարող է պահվել առանձնացված՝ պաշտպանական նպատակով՝ իր, իսկ կանխարգելիչ նպատակով՝ այլ անձանց կամ քրեակատարողական հիմնարկի անվտանգությանն ու ապահովությանն սպառնացող վտանգի դեպքում: Իսկ նույն օրենսգրքի 78-րդ հոդվածը, որով սահմանվում են դատապարտյալին առանձին պահելու վերաբերյալ մանրամասն կարգավորումները սահմանում է միայն դատապարտյալին առանձին պահելու մասին որոշման վերանայման ժամկետներ, միաժամանակ չսահմանելով, թե որքան է վերջինիս առանձին պահելու առավելագույն ժամկետը: Ստացվում է մի իրավիճակ, որ յուրաքանչյուր դեպքում, երբ օրինակ դատապարտյալը 15 օրից ավելի է պահվում միայնակ, ապա դա միջազգային-իրավական չափորոշիչների տեսանկյունից կարող է համարվել խոշտանգում, կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք, ինչը Հայաստանի ներպետական իրավական կարգավորումների իմաստով համարվում է հանցագործություն: Այստեղ առաջանում է կոլիզիա միջազգային-իրավական ակտերով քրեակատարողական ոլորտում օգտագործվող «խոշտանգման» և ներպետական իրավական ակտերով որպես հանցակազմ սահմանված խոշտանգման հանցակազմի տարբերակման միջև:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփելով վերը նշված իրավակարգավորումները և դրանք համադրելով միջազգային-իրավական կարգավորումների հետ կարծում ենք, արդեն վաղուց հասունացել է այն պահը, որ պետք է քրեակատարողական օրենսդրության դաշտում ներդնել այս տերմինը և սահմանել այն մեկնաբանությունը, որը համապատասխանում է դրան, այդ թվում նաև միջազգային-իրավական չափորոշիչներով նախատեսված կարգավորումների հաշվառմամբ:

Եզրակացություն. Անագության մեջ պահող անձանց հիմնական իրավունքների պաշտպանությանը նվիրված բազմաթիվ միջազգային-իրավական ակտերով սահմանված այն հիմնական սկզբունքները, որոնք պետք է պահպանել վերջիններիս իրավունքների պաշտպանության գործուն մեխանիզմ ունենալու համար: Այնուամենայնիվ, այս բոլոր միջազգային-իրավական փաստաթղթերով ամրագրված իրավունքները չեն կարող լիարժեք իրականացվել առանց մեկ՝ առավել կարևոր և հիմնարար իրավունքի պահպանման՝ արժանապատիվ վերաբերմունքի և ցանկացած տեսակի բռնության՝ հոգեբանական, թե ֆիզիկական, անձի պաշտպանության իրավունքից: Հայաստանը միացել և վավերացրել է բազմաթիվ միջազգային փաստաթղթեր, այդպիսով ստանձնելով պարտավորություն՝ հետևելու դրանցում ամրագրված բոլոր դրույթներին: Քրեակատարողական իրավունքի հետագա զարգացման տեսանկյունից կարծում ենք, որ հասունացել է ժամանակը, որ դրանում օրենսդրական մակարդակում ամրագրվի նախ խոշտանգման, այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք արգելի վերաբերյալ սկզբունք, ինչպես նաև հատակ սահմանվի այն դեպքերը, երբ անձը կարող է պահվել մեկուսի՝ այլ անձանցից: Այս ամենը կարևոր երաշխիք կդառնա ինչպես դատապարտյալների իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից, այնպես էլ կնպաստի ավելի մարդակենտրոն քրեակատարողական համարկարգ ունենալուն:

¹ Տե՛ս, Ս. Գալյան, Գ. Թումասյան, Ա. Նիկողոսյան. Խոշտանգման քրեաիրավական բնութագիրը և քննության առանձնահատկությունները (ուսումնական ձեռնարկ դատավորների, դատախազների և քննիչների համար). Երևան, 2019, էջ 6:

² Законодательные гарантии защиты осужденных к лишению свободы от пыток, другого жестокого или унижающего достоинство обращения в постсоветских государствах, А. А. Павленко, Russian Journal of Criminal Law N20, 2022, էջեր 119-120:

³ Տե՛ս, International Bill of Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights/international-bill-human-rights> (Վերջին այցելությունը՝ 2024 թվականի փետրվարի 7-ին):

⁴ Տե՛ս, International covenant on civil and political rights, United Nations 1967 https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/03/19760323%2006-17%20am/ch_iv_04.pdf (Վերջին այցելությունը՝ 2024 թվականի հունվարի 28-ին):

⁵ Տե՛ս, Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10 December 1984, By General Assembly resolution 39/46 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> (Վերջին այցելությունը՝ 2024 թվականի հունվարի 28-ին):

⁶ Տե՛ս, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Էրիկ Եղիմյանի գործով 2021 թվականի սեպտեմբերի 3-ի թիվ ԼԳ-1/0030/01/16 որոշումը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ս. Գալյան, Գ. Թումասյան, Ա. Նիկողոսյան. Խոշտանգման քրեաիրավական բնութագիրը և քննության առանձնահատկությունները (ուսումնական ձեռնարկ դատավորների, դատախազների և քննիչների համար). Երևան, 2019, էջ 6:
2. Законодательные гарантии защиты осужденных к лишению свободы от пыток, другого жестокого или унижающего достоинство обращения в постсоветских государствах, А. А. Павленко, Russian Journal of Criminal Law N20, 2022, էջեր 119-120:
3. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10 December 1984, By General Assembly resolution 39/46 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-tor->

- ture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading:
4. International Bill of Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights/international-bill-human-rights>:
5. International covenant on civil and political rights, United Nations 1967 https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/03/19760323%2006-17%20am/ch_iv_04.pdf:
6. Основные принципы обращения с заключенными. Генеральная Ассамблея ООН. Стамбульское заявление о применении и последствиях содержания в одиночной камере // Международный симпозиум по вопросам психологических травм. 9 де-кабря 2007:
7. Рекомендация Комитета министров Совета Европы государствам-членам № Rec (2006) 2-REV «Европейские пенитенциарные правила» // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. Российское издание. — 2020. — № 8 (218). — Էջ. 123:
8. Рекомендация Комитета министров Совета Европы CM/Rec (2012)12 к государствам-членам относительно иностранных заключенных (принята Комитетом министров 10 октября 2012 г. на 1152-м заседании заместителей министров):
9. Уткин, В. А. Европейские тюремные правила и проблемы их реализации : учебное пособие. — Томск, Томский госуниверситет, 1996, էջ 64:
10. Уткин, В. А. Пенитенциарные стандарты Совета Европы и векторы реформирования уголовно-исполнительной системы // Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление, 2016, № 1, էջեր 14–18:
11. Bennion, E. Banning the Bing: Why Extreme Solitary Confinement Is Cruel and Far Too Usual Punishment // Indiana Law Journal: Vol. 90: Iss. 2. Article 7. 2015:
12. Rasmussen J, ed. Man in Isolation and Confinement. Chicago: Aldine Publications. 1973. էջ 342:
13. Smith, P. S. The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature // Crime and Justice. Vol. 34. № 1. 2006. էջեր 441–528:

Արմի Լազարյան

Начальник отдела развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства Министерства Юстиции Республики Армения
Кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Законодательные гарантии защиты лиц, лишённых свободы, от пыток и иных жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения.

В Республике Армения на конституционном уровне закреплено, что никто не может быть подвергнут пыткам, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению и наказанию, а лица, лишённые свободы, имеют право на гуманное обращение. Примечательно, что корни этого принципа лежат в международном праве, поскольку в ряде международно-правовых актов, касающихся в основном защиты основных прав человека, закреплён принцип запрета пыток. Лица, лишённые свободы и содержащиеся в пенитенциарных учреждениях, в силу специфики своего статуса находятся в более уязвимом положении с точки зрения пыток или других форм жестокого обращения, поэтому закрепление международно признанных принципов в национальном законодательстве и их реализация являются важными показателями демократического государства. В статье мы проанализировали международно-правовые нормы о пытках и сопоставили их с отечественными законодательными нормами и правоприменительной практикой, уделив большее внимание защите прав лиц, содержащихся под стражей, а также выделив проблемы, которые, по нашему мнению, подлежат разрешению, и предложив определённые решения, необходимые для их разрешения.

Ключевые слова: исправительное учреждение, осуждённый, пытки, условия содержания.

Arpi Lazaryan

Head of the Criminal Legislation Development Department of the Criminal legislation, Penitentiary and Probation Policy Development division of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia.
PhD in Law

SUMMARY***Legislative guarantees for the protection of persons deprived of liberty from torture and other cruel, inhuman or degrading treatment***

In the Republic of Armenia, the Constitution enshrines the principle that no one may be subjected to torture or inhuman or degrading treatment or punishment, and that persons deprived of their liberty have the right to humane treatment. It is noteworthy that the roots of this principle lie in international law, as a number of international legal instruments, primarily related to the protection of fundamental human rights, enshrine the prohibition of torture. Persons deprived of their liberty and held in penitentiary institutions, due to the specific nature of their status, are more vulnerable to torture and other forms of ill-treatment. Therefore, enshrining internationally recognized principles in national legislation and their implementation are important indicators of a democratic state. In this article, we analyzed international legal norms on torture and compared them with domestic legislation and law enforcement practices, focusing on the protection of the rights of persons in custody. We also highlighted issues that, in our opinion, need to be addressed and proposed specific solutions for their resolution.

Key words: *correctional facility, convict, torture, conditions of detention.*

Բնագիրը ներկայացվել է 13.11.2025թ.

Ընդունվել է տպագրության 17.11.25թ.